

**Patriarhul Fotie al Constantinopolului și
opera sa canonica și nomocanonica. Considerații și
evaluări**

*Tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Teodosie,
Arhiepiscopul Tomisului*

Abrevieri	8
Introducere.....	9
I. Viața Sfântului Fotie.....	13
a. Originea și formația Patriarhului Fotie	13
b. Activitatea sa la Curtea bizantină (de stat și ecclastică) ...	19
c. Hirotonia și întronizarea în scaunul patriarhal al Constantinopolului	24
d. Activitatea pastoral-canonică din primul episcopat și destituirea.....	31
e. Al doilea patriarhat al Marelui Fotie și a doua destituire.	
Moartea și venerarea Patriarhului Fotie.....	52
II. Lucrări cu conținut canonnic: Epistole și decizii canonice; Răspunsuri canonice și tălmăciri de legi prezente în lucrările „publicate în ianuarie 878 – «Zece întrebări cu tot atâtea răspunsuri sau deducții și demonstrații», pentru care a început să strângă note încă din 869»”	59
1. Prima scrisoare canonica.....	60
2. A două scrisoare canonica.....	79
3. A treia scrisoare canonica.....	83
4. A patra scrisoare canonica:	88
5. A cincea scrisoare canonica	91
6. A șasea scrisoare canonica	96
7. A șaptea scrisoare canonica	100
8. „ <i>Răspunsurile canonice ale lui Fotie. Către preacuviosul și preaiubitorul de Dumnezeu împreună-slujitor Leon, Arhiepiscop de Calabria, Fotie, Arhiepiscop al Constantinopolului</i> ”	115
9. Zece întrebări cu răspunsurile pe teme canonice ale Sfântului Fotie	128

Fotie	151
A. <i>Eἰσαγωγή τοῦ νόμου (Introducerea în lege) ori Επαναγωγή</i> (Reîntoarcerea)	151
a. Motivele care au stat la baza editării lucrării.	151
b. Timpul editării lucrării.....	155
c. Autorul preambulului și cuprinsul lucrării.....	159
d. Promulgări pentru redobândirea Bulgariei și extinderea teritorială și religioasă	173
e. Promulgări pentru a împiedica abuzurile asupra populației civile și ierarhiei bisericești precum și cezaropapismul.....	181
B. Nomocanonul (<i>Νομοκάνωνας</i>) sau Sintagma în XIV titluri (<i>΄Σύνταγμά εις ΙΔ' Τίτλονς</i>).....	184
a. Culegeri de legislație civilă și eclesiastică.....	184
b. <i>Syntagma în 14 titluri și Nomocanonul</i> prelucrat de „Enantiofanès” (612 – 629).....	206
c. Completarea <i>Syntagmei în 14 titluri</i> din 883 de Fotie, patriarh de Constantinopol	211
d. Colecții ale <i>Sintagmei în 14 titluri și Nomocanonului</i> cu reditările lor	218
e. Concluzii.....	221
IV. Epistole canonice și alte scrieri ale Sfântului Fotie cel Mare	225
Epistola 18	225
Epistola 19	229
Epistola 20	232
Epistola 21	232

Epistola 22	233
Epistola 23	234
Epistola 30	236
Prologul Sfântului Fotie la Nomocanon	238
Prologul Sfântului Fotie la Introducerea în lege (Εἰσαγωγή τοῦ νόμου) ori Reîntoarcere (Ἐπαναγωγή)	241
Capitolul al II-lea.....	244
Capitolul al III-lea	245
Index bibliografic	247

I. Izvoare Biblice	247
II. Dicționare	248
III. Izvoare patristice	248
IV. Opere patristice	250
V. Opere critice	251
VI. Lucrări de specialitate (cărți, tratate)	251
VII. Literatură secundară	255
VIII. Studii în publicații, periodice, reviste.....	259

IX. Surse Web	261
---------------------	-----

¹ Prologul la Nomocanonul lui Fotie este cunoscut și sub numele de „Prologul la Nomocanonul lui Fotie la Introducerea în lege și capitolul al II-lea și al III-lea din Nomocanon”.

² Ibidem, pp. 226-228.

³ Ibidem, pp. 294-295.

a. Originea și formația Patriarhului Fotie

În secolul al IX-lea, Capitala Imperiului Bizantin, Constantinopol - „*orașul păzit de Dumnezeu*”¹² - a fost locul nașterii și al ridicării Marelui Fotie în rândul bărbaților iluștri, dăruitori lumii de cultura teologică bizantină.

Data exactă a anului nașterii Patriarhului Fotie se lovește de mari dificultăți, fiindcă sunt puține informații certe în izvoarele istorice referitoare la nașterea și copilăria sa. J. Hergenrath și F. Dvornik, autori ai unor lucrări despre viața și activitatea Patriarhului Fotie, au opinii diferite cu privire la data nașterii lui Fotie. Primul propune anul 827¹³, celălalt 820¹⁴. Alți cercetători străini, precum Basile Tatokis¹⁵, John Meyendorff¹⁶, Asterios Gerostergios¹⁷, J. Popovic¹⁸, situează data nașterii în jurul anului 820, iar Nigel G. Wilson¹⁹ și Michel Kaplan²⁰ avansează anul 810.

Asemenea lor, St. d'Aristarchi susține originea sa dintr-un neam ales: „*Fotie era descendant al unui neam distins, născut pe la anul 810 d. H., când încă trăia Nichifor al Constantinopolului (806-815), fiindcă avea doar 28 de ani când a trimis un preot la asirieni în anul 838 d. H.*”²¹.

Și unele dicționare, ca *The Oxford Dictionary of Byzantium*²² și *Dictionnaire de Spiritualité*²³, propun anul 810, iar *New Catholic Encyclopedia* anul 820²⁴.

¹² Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Istoria bisericească universală*, vol. I, Ed.IBMBOR, București, 1975, p.379.

¹³ J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel. Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, vol. 1, Regensburg 1867–1869.p. 315.

¹⁴ Lucian Colda, *Photios der Große von Konstantinopel: Hauptkoordinaten seines Lebens und Werks; Grundgedanken und Schwerpunkte seiner theologischen Lehre*, în *Altarul Reîntregirii* Nr.1,/2009 (XIV) ianuarie-aprilie, p. 63.

¹⁵ Basile Tatakis, *Histoire de la Philosophie*, Presses Universitaires de France 108 Boulevard Saint Germain Paris VI 1959, p. 130. Vezi: Basile Tatakis, *Filosofia Bizantină*, trad.rom. Eduard Florin Tudor, Ed. Nemira, 2013, p.181.

¹⁶ John Meyendorff, *Teologia Bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinaire*, trad. Pr. Prof. univ. dr.Alexandru. I. Stan, Ed. Nemira, București, 2013, p.80.

¹⁷ Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare*, trad. Marius Popescu, Ed. Sofia, București, 2005, p.13.

¹⁸ J. Popovic, *The Life of Saint Photios*, Translated by R. Wertz in Saint Photios, *Patriarch of Constantinople, On the Mystagogy of the Holy Spirit and the Synodicon on the Holy Spirit*, Translation by Holy Transfiguration Monastery, New York, 1983, p. 34.

¹⁹ Nigel G. Wilson, *An anthology of Byzantine prose* Walter de Gruyter, Berlin New York, 1971, p. 40.

²⁰ Michel Kaplan, *Bizanț*, trad. Ion Doru Bran, Ed. Nemira, București 2010, p. 264.

²¹ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., p.3.

²² *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. 3, Oxford University Press New York Oxford 1991, p. 1669.

²³ M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, *Dictionnaire de Spiritualité*, Beauchesne Paris, 1994, p.1397.

²⁴ *New Catholic Encyclopedia*, vol. 11, Pau tu pix p.326.

Cercetătorii români, Ion I. Rămureanu, Teodor M. Popescu, Milan Şesan, George Gh. Stănescu, Teodor Bodogae cred că Fotie s-a născut pe la anul 815²⁵, iar Constantin Voicu²⁶, Lucian D. Coldă²⁷ și Ionuț Alexandru Tudorie²⁸ avansează anul 810. Konstantinos Katsani consideră că „*Sfântul Fotie s-a născut în Constantinopol în anul 820, alte surse vorbesc de 810, nu suntem în totalitate siguri cu privire la data nașterii sale*”²⁹.

Ne afiliem opiniei lui Helene Ahrweiler, care susține că „*toate sursele de informare ale epocii, ca și cele ale lui Fotie, ne conduc la timpul nașterii viitorului patriarh în primii ani ai secolului al IX-lea (circa 810), iar începutul carierei în anul 830*”³⁰.

Dovada apropierei de familia împăratului este multitudinea de funcții și demnități deținute, întărite de venituri considerabile. Legătura familiei cu cea imperială este un argument solid ce arată că aparține aristocrației, membrui familiei lui Fotie ocupând diferite funcții civile, militare sau ecclaziastice. Francis Dvornik afirmă că Patriarhul Fotie aparținea unei familii nobile cu rădăcini vechi grecești, înrudită fiind cu *dinastia Macedoneană*³¹. Tatăl său, Serghie, avea dregătoria de spătar³², adică era ofițer în garda imperială³³ și se înrudea îndeaproape cu Tarasie, Patriarhul Constantinopolului (784-806)³⁴ (cel care a prezidat Sinodul al VII-lea Ecumenic de la Niceea, din 787³⁵). Mama Sfântului Fotie se numea Irina și era sora patricianului Serghie Niketiates³⁶ (care s-a însurat cu Irina, sora Împărătesei Theodora³⁷), probabil de origine armeană. Împreună cu Împărăteasa Teodora și Patriarhul Tarasie³⁸, Serghie a avut un rol important în reintroducerea cultului

²⁵ Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, *Istoria bisericească universală...*, p. 382.

²⁶ Constantin Voicu, *Patrologie și Literatură postpatristică*, vol. 3, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, p.199.

²⁷ L. D. Calda, „*Patriarhul Fotie cel Mare al Constantinopolului: contribuții la dezvoltarea Teologiei. O analiză a mariologiei din perspectiva hristologic-antrhopologică și învățăturii despre păcatul strămoșesc*”, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012; , p.31.

²⁸ Fotie al Constantinopolului, *Mistagogia Duhului Sfânt, Exegeze la Evanghelii*, trad. Oana Coman, Ed. Polirom, Iași, 2013, p.24.

²⁹ K. Κατσάνη, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαματονύργος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ο βιος και η πολιτεία του*, Εκδοση I. N. Του Άγιου Φωτίου του Μεγάλου, Θεσσαλονίκη, 2010, p. 29.

³⁰ H. Ahrweiler, „*H. Ahrweiler, Sur la carrière de Photius avant son patriarcat, în în ByZ, nr.58/ 1965, p. 348.*

³¹ Fr. Dvornik, *The Photicon Schism History and legend*, Cambridge University Press, Reprinted, 1970, p. 2.

³² Pélopidas Stephanou, *Photius,patriarche de Constantinople*, *Dictionnaire Spiritualité*, Beauchesne Paris, 1984, p. 1397.

³³ Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p.13.

³⁴ I. M. Hussey, „*The Orthodox Church in the Byzantine Empire*”, Clarendon Press Oxford, 1986.p.72.

³⁵ Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, Australia, 2005, p. 198. acceastă în 12 martie 2015: <http://www.leonidas.org.au/wp-content/uploads/2015/11/A-History-of-Byzantium.pdf>

³⁶ Fotie al Constantinopolului, *Mistagogia Duhului Sfânt...*, p. 241.

³⁷ Lynda Garland, *Byzantine Empresses, Women and Power in Byzantium AD 527-1204*, Routledge London an New York, 1999, p. 96.

³⁸ Anthony Bryer John Haldon, *Byzantium the Iconoclast era (ca 680-850): The Sources*, vol. 7, Ed. Ashgate, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies University of Birmingham, 2001, p.

icoanelor. Spătarul Serghie și soția lui, Irina, au avut cinci băieți: Serghie, Tarasie, Constantin, Teodor și Fotie³⁹, ale căror nume sunt cunoscute din corespondență purtată de Fotie cu acești frați⁴⁰.

În acele vremuri, numele de Fotie era destul de răspândit, deoarece venea de la denumirea populară a Bobotezei - Epifania, tradusă prin *iluminare*⁴¹, iar sinaxarul Bisericii comemorează mulți sfinți ce purtau acest nume⁴², ceea ce a contribuit la numirea de ΦΩΤΙΟΣ.

Iconoclastul Împărat Leon al V-lea (813-820)⁴³ declanșează persecuția împotriva celor care cinstieau sfintele icoane. Între cei prigoniți s-a numărat și familia Marelui Fotie, părinții săi fiind chinuiți și surghiuiți⁴⁴ fapt pentru care și Patriarhul Fotie are numai cuvinte de admirație laudând trecutul lor de mărturisitori ai credinței. El spune despre mama lui că a fost *pioasă și iubitoare de virtuți*⁴⁵, iar

256. acceastă în 12 martie 2015: <https://smerdaleos.files.wordpress.com/2014/08/234090813-leslie-brubaker-john-f-haldon-byzantium-in-the-bookfi.org.pdf>

³⁹ Vezi: T. Bodogae, *O epistolă a patriarhului Fotie și semnificația ei...*, p. 617. Vezi: nota 20, Ασημίνας Δεδούση, „Ο Μέγας Φώτιος ὡς επιστολογράφος”, în Εκκλησία και θεολογία. Ε.Θ. Εκκλησιαστικής και Θεολογικής Έπετηρίς, τόμος I, 1989-1991, pp. 329-454, epistolele către frați: pp. 338-339. Din scrisorile trimise de Marele Fotie membrilor familiei rezultă că a avut patru frați: Teodor, patricianul Tarasie, spătarii Serghie și Constantin. Epistolele adresate lui Constantin: 135, 196, 255. Epistolele adresate lui Tarasie: 31, 79, 131, 132, 152, 153, 160, 234, 256, 258, 260, 262, 264. Epistolele adresate lui Serghie: 51, 55, 73, 145, 161, 200. Epistola adresată lui Teodor: 138. Vezi: sait-urile următoare, accesate în 12 mai 2016: <http://libgen.io/ads.php?md5=3E83B2D5AAF541A54B8EE957838252A2> <http://search.lib.auth.gr/Record/182483>. B. Laourdas et L.G. Westerink, Photii Patriarchae Constantinopolitani *Epistulae et Amphilochia*, vol.1, 2, 3, Ed. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1983, 1984, Johannes N Baletta, Photios Patriarchos Constantinopolitanos (*Epistolae*) ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ, Ed. Nachdruck der Ausgabe London 1864, Georg Olms Verlag, Hildesheim, New York, 1978. Epistolele către Constantin: B. Laourdas et L.G. Westerink, Photii Patriarchae Constantinopolitani *Epistulae et Amphilochia*, vol. 1..., pp. 178-186, Ibidem, vol. 2, 1984, pp. 95, 195. Epistola către Teodor: B. Laourdas et L.G. Westerink, Photii Patriarchae Constantinopolitani *Epistulae et Amphilochia*, vol. 1..., p. 190. Epistolele către Serghie: B. Laourdas et L.G. Westerink, Photii Patriarchae Constantinopolitani *Epistulae et Amphilochia*, vol. 1..., pp. 96-98, 99-102, 114-116, Ibidem, vol. 2, 1984, pp. 1, 14-16, 97-98. Epistolele către Tarasie: B. Laourdas et L.G. Westerink, Photii Patriarchae Constantinopolitani *Epistulae et Amphilochia*, vol. 1..., pp. 81-84, 120-121, 169, 169-173, Ibidem, vol. 2, 1984, pp. 7-8, 8-9, 14, 150-158, 197-200, 202-207, 208, 210-211.

⁴⁰ T. Bodogae, *O epistolă a patriarhului Fotie și semnificația ei...*, p. 617, Vezi: nota 20.

⁴¹ Leon Clugnet, *Dictionnaire Grec-Français des noms liturgiques*, Paris Alphonse Picard et fils, 1895, p. 162 Vezi: Aurelia Bălan Mihailovici, *Dicționar onomastic creștin. Repere etimologice și martirologice*, Minerva, București, 2003, p. 222. „Numele de Fotie, este format pe baza subst. Φως, -ωτος (phos, -otos) «lumină» se explică prin nume popular dat Bobotezei, numit și Epifania, tradus semantic prin «iluminare». De la verbul Βαπτίζω (baptizo) «a boteza» s-a trecut la Φωτίζω (photizo) «a lumina» și de aici numele popular Τα Φωτά (Photia) «Luminile», „Arătare», «Iluminare» dat sărbătorii”.

⁴² J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel. Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, Vol.1, Regensburg 1867, p. 320.

⁴³ Cf. J. M. Hussey, *The Cambridge Medieval History*, Cambridge at the University press, 1966, p. 198, și urm.

⁴⁴ P. Stephanou, *Photius, patriarche de Constantinople...*, p. 1998 și J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel*, Vol. 1..., pp. 320-321.

⁴⁵ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., p. 3. „s-au săvârșit de moarte martirică în timpul persecuțiilor făcute de iconomahi în anul 815 (din aprilie până în august)”.

într-o scrisoare adresată fratelelui său, Tarasie, vorbește cu respect și admirație despre răbdarea și luptele părinților în favoarea Ortodoxiei⁴⁶.

Într-un sinod eretic, familia lui Fotie și unchiul său Tarasie patriarhul, au fost dați anatemei, datorită implicării lor în recinstitarea icoanelor⁴⁷. În copilărie, Fotie s-a bucurat de îndrumările unui bâtrân duhovnic, al cărui nume nu ne-a parvenit, și de învățărurile primite la Universitatea din Constantinopol, de la renumitul Leon Matematicianul⁴⁸. Apoi, prin osârdia sa de autodidact a ajuns la o educație strălucită pe care au recunoscut-o și inamicii lui de mai târziu, ca biograful patriarhului Ignatie, Niceta de Paflagonia⁴⁹.

În literatura apuseană, preotul I. Jager îl prezintă ca pe o ființă trufășă, vicleană și unul dintre fondatorii schismei grecilor, dar îi recunoaște meritele și îl consideră pe Fotie „un geniu vast, universal”⁵⁰. Desigur, literatura greacă i-a oferit lui Fotie un noian de cunoștințe, încât nu a mai avut nevoie de cea ebraică și latină⁵¹. Cu mult tact și foarte metodic a fost instruit de dascălii săi, ale căror nume istoria le-a trecut sub tacere, el studiind zi și noapte „gramatica (literele), matematica, filosofia, medicina, dreptul și învățărurile teologice”⁵². Cunoștințele vaste l-au făcut „cel mai învățat om al timpului său și superior învățătilor secolului său”⁵³. A parcurs toată literatura care circula în vremea lui. „Dovadă este numărul mare de cărți comentate și înregistrate, însă o parte din acestea s-au pierdut mai târziu. Știm de existența lor doar din propriile sale cuvinte”⁵⁴. Din anul 826 d. H. a început

⁴⁶ Cf. K. Κατσάνη, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαμαυρυγός...*, p. 30. T. Bodogae, *O epistolă a patriarhului Fotie și semnificația ei...*, p. 617. Vezi: Migne PG vol. 102, col. 972. „Nici să nu facem de râs puterea de a răbdă a părinților noștri. Ei au văzut moartea copiilor lor, însă nici morții noștri și nici a urmașilor noștri n-au fost ca aceia. Trecuți prin foc, prin apă ori trimiși în adâncul gropilor, lipsiți de orice urmă de prietenie ori de rude, precum și de tot ce ar putea aduce vreo mângâiere sufletului. Și totuși le-au îndurat pe toate cu bucurie, preamăring pe Cel Atotputernic, singurul în stare să îndrume destinele omului cu o putere mai presus de socotelile omenești”. Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 15. PG vol. 102, col. 877C „Scrisoare către Grigore diaconul”: „Cu mulți ani în urmă, sinodul eretic și adunarea iconoclaștilor ne-a excomunicat nu numai pe noi, dar și pe tatăl și pe unchiul nostru, mărturisitorii ai lui Hristos și mândria ierarhilor”.

⁴⁷ Vezi șase scrisori ce tratează subiecte bisericesti, politice și disciplinare, incluzând una adresată împăraților Constantin și Irina, una către patriarhi externi și una adresată papei Adrian. Mansi, Vol. 12, 1119-27 13, 400-8; 458-79; PG 98, 1428-80.

⁴⁸ Basile Tatakis, *Histoire de la Philosophie...*, p. 181.

⁴⁹ Migne, PG, vol. 105, col. 509 (trad. rom. la: A. Gerostergios, *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 15), Vezi: Philippi Cyprii *Chronicon ecclesiae Graecae*, Lipsiae, Farncofurti 1681, p. 116: „Fotie nu se trăgea din oamenijosnici și fără importanță, ci dintre cei nobili după trup, fiind un om eminent. Era respectat pentru înțelepciunea și pentru cultura sa profană mai mult decât oricare altă persoană implicată în politică. Cunoștea gramatica și medicina și, în general, orice știință profană din vremea lui. Superioritatea lui intelectuală era de așa natură încât părea că și depășește generația și se întreceea cu autoritățile antice”.

⁵⁰ J.N. Jager, *Istoria lui Fotie, Patriarhul Constantinopolului urzitorul Schismei grecești*, trad. Dr. Dasiliu Lucaciu, Baia Mare, 1892, p. 80.

⁵¹ Cf. Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 17.

⁵² St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.*, I..., p. 3.

⁵³ J.N. Jager, *Istoria lui Fotie...*, p. 80.

⁵⁴ K. Κατσάνη, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαμαυρυγός...*, p. 31.

Respect pentru oameni și cărti
să predea la catedră⁵⁵, încât cei ce îl invidiau l-au ironizat, scriind că Fotie: „*a exersat din necoapta pruncie multe și diverse dibăcii, străduindu-se din toată puterea să fie numit rabbi înaintea vârstei sale*”⁵⁶. La început, timp de trei ani (826-829) a predat gramatica, prin „*lecturi de scoală*”⁵⁷ ori cursuri.

Dacă ținem cont de activitățile academice ale lui Fotie, de interesul său pentru scierile filosofilor clasici și de rolul său în transmiterea tradițiilor clasice creștine multor generații, vom înțelege mai bine evenimentele derulate în timpul carierei sale ecclaziastice⁵⁸. Interesul său viu față de scierile filosofilor s-a manifestat încă de la începutul carierei sale academice la Universitatea din Constantinopol. Dacă îl parcurgem pe St. d'Aristarchi, aflăm că Fotie a început să predea de timpuriu. Această supozitie este plauzibilă, căci în timpul cursurilor „*paideia*” cei mai străluciți studenți devineau *ekkritoī* sau „*epistatea*”, cărora numai magistrul le preda. Cei care ajungeau *ekkritoī* predau studenților mai mici, sub atenta supraveghere a magistrului, o dată, sau de două ori pe săptămână⁵⁹. Prin urmare, și Fotie, continuând lecturile publice, a predat filosofie din 830 până în 833 d. H.

În anul 833, un sinod eretic al iconomahilor îl anatemizează iarăși pe Fotie. El își va relua ulterior activitatea universitară, și timp de trei ani, din 834 până în

⁵⁵ Cf. Π. Χρήστου, „*To διδακτικό ἐργο τον Φωτίο*” în Μέγας Φώτιος, Πρακτικά ΙΕ Θεολογικού Συνεδρίου (14-17 Νοεμβρίου 1995) I.M.Θ., pp. 539-553. Π. Χρήστου afirmă că mulți din cercetătorii istorici îl prezintă pe Fotie ca profesor al Universității din Constantinopol și că, în calitate de profesor, a fost un factor cheie pentru reînnoirea limbii și dezvoltarea generală a personalităților intelectuale și sociale bizantine în timpul secolului al IX-lea. Cezarul Bardas a organizat Universitatea din Constantinopol în palatele Magnaura, după cum reiese și din toate sursele istorice. Anterior, nu au existat universități de stat în capitală, cu excepția școlilor private de învățământ superior, dintre care unele au funcționat ceva timp în perioada domniei lui Theophilos (829-842) recunoscute în mod oficial, astfel încât statul plătea salariile profesorilor și costurile de funcționare, cu toate că continuau să se găsească în mâini private. Despre înființarea Universității din Magnaura găsim amănunte în cronoagrafele cronicarilor: Ioannis Scylitzae, cronicar bizantin din a doua jumătate a secolului al XI-lea [Vezi Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum* <https://libgen.pw/download.php?id=537792>; Niceta David [Vezi Niceta David, *Niceta David, The Life of Patriarch Ignatius*, Dumbarton Oaks Texts Thirteen Washington, D. C 2013 și PG 105 col. 487-574], de unde aflăm că în Școala Magnaura din Constantinopol se predă trei materii: matematica, logica și teologie, iar prin textul «μαθηματικοί σχολαῖ», Π. Χρήστου ne spune că trebuie să înțelegem un curriculum mai vast, nu doar matematica. Leon Matematicianul a fost cancelar al universității și profesor al Departamentului de Filosofie imediat după ce în anul 843 a plecat din scaunul său episcopal din Tesalonic; Bardas era rector, Marele Fotie învăță dialectica și filozofia, Theodighios, profesor de astronomie și matematică. Teofan Mărturisitorul [Vezi Συνεχιστής θεοφάνους, Bonn 192. Acesat pe 11 iunie 2018.https://books.google.gr/books?id=YREbAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=&f=false]

⁵⁶ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., p. 3.

⁵⁷ Ibidem, pp. 3-4.

⁵⁸ Cf. J.A. Meijer C. Ss. R, *A Successful Council of Union. A theological analysis of the Photian Synod of 879-880*, Patriarchal Institute for Patristic Studies, Thessaloniki, 1975, p.21.

⁵⁹ Michel Kaplan, *Bizanț...*, pp. 327-329.

837 d. H., va preda filozofia și teologia⁶⁰. În vremea aceea, curtea imperială (reprezentată la început de împăratul Teofil și, mai târziu, de patricianul Bardas⁶¹, fratele împărătesei Teodora⁶²) a încurajat renașterea școlii din Constantinopol, aducând la catedre eminenți profesori ai timpului, dar și prin scutirea studentilor de orice povară bănească, toate nevoile financiare școlare fiind suportate de conducere⁶³. Ministrul împărătesei Teodora, Teoctist, numește pe Tânărul *ekkritoī Fotie* profesor de filosofie la *Școala Superioară Imperială* din Constantinopol, organizată de Bardas în Palatul Magnoura⁶⁴.

Ca profesor, Fotie a dinamizat activitatea școlii, impunându-se printr-o erudiție vastă și un strălucit talent pedagogic. Cu astfel de calități a atras pe tot mai mulți sub îndrumarea sa și a conducătorului școlii, Leon Matematicianul⁶⁵. Cu el a studiat un mare număr de tineri din înalta societate bizantină, printre care menționăm pe Constantin Filosoful, cunoscut apoi ca Sf. Chiril, care a studiat aici gramatica, geometria, dialectica, teologia, retorica, astronomia, aritmetica și muzica⁶⁶. Acestea va ocupa catedra de filosofie din aceeași școală din Constanținopol⁶⁷. Împreună cu fratele său, Metodie (călugăr din muntele Olimp), ei vor deveni vestiții misionari îнcreștinătorii Bulgariei⁶⁸.

În timpul patriarhatului său, pentru o perioadă îndelungată, casa lui Fotie a devenit un club de lectură⁶⁹ unde se reunau foarte mulți tineri pasionați de știință⁷⁰, pentru a fi îndrumați. Datorită erudiției sale vaste a crescut numărul de elevi și audienți⁷¹, care a favorizat apariția uneia dintre primele opere ale lui Fotie, *Lexikonul* sau *Glossar*⁷², cu un caracter filologic-gramatical. Scopul alcăturirii acestei lucrări a fost acela de a ușura studentilor și altor iubitori de frumos citirea cărților sfinte și a autorilor clasici⁷³. Înainte și în timpul alcăturirii acestui dicționar, Fotie a parcurs și alte lexicooane (menționate în altă lucrare a sa, *Biblioteca*).

⁶⁰ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., pp. 4-5.

⁶¹ Basile Tatakis, *Histoire de la Philosophie...*, p. 180.

⁶² F. Dvornik, *Photius Patriarch of Constantinople*, în *New Catholic Encyclopedia*, vol. XI, p. 326.

⁶³ Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 22.

⁶⁴ Norman.H.Boynes and H Sf.LB.Moss, *Byzantium an introduction to east roman civilization*, Oxford Univ. Press, 1962, p. 181; F. Dvornik, *Photius Patriarch of Constantinople...*, p. 326.

⁶⁵ Basile Tatakis, *Filosofia Bizantină...*, p. 181.

⁶⁶ Louis Léger, *Cyrulle et Methode etude historique sur la conversation des Slaves ou christianisme*, Librairie Franck Paris, 1868, p. 58.

⁶⁷ Basile Tatakis, *Filosofia Bizantină...*, p. 181.

⁶⁸ Louis Léger, *Cyrulle et Methode etude historique sur la conversation...*, pp. 58, 87.

⁶⁹ Basile Tatakis, *Filosofia Bizantină...*, p. 181.

⁷⁰ Migne PG, vol. 102, col. 597C: „celor care se străduiau să se instruiască în științele matematice și celor care încercau să cerceteze adevarul prin metode raționale, celor care încercau să conducă mintea spre evlavie prin Cuvântul dumnezeiesc. Aceasta era atmosfera la mine acasă”.

⁷¹ J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel*, Vol. 3..., p. 12.

⁷² Ibidem, p. 9.

⁷³ Constantin Voicu, *Patrologie și Literatură Patristică* vol.3..., p. 203.

Respect pentru oameni și cărți

În anii tinereții, Fotie visa să se retragă din lume și să viețuiască în singurătate: „când eram Tânăr, mi-am dorit foarte mult să trăiesc singur”⁷⁴. Mai târziu, mărturisește că nu l-au măcinat nevoile trupei și că admirase și iubise mult viața izolată⁷⁵. În scrisoarea adresată Patriarhilor Orientali, Fotie mărturisește că, deși și-a dorit să trăiască în singurătate, s-a dedicat carierei lumesti⁷⁶ și „a rămas necăsătorit și nestingherit să studieze învățătura laică și înțelepciunea creștină”⁷⁷.

La sugestia logofătului Teocist, Fotie a fost numit în postul de secretar imperial⁷⁸, în rangul de prim ofițer al gărzii imperiale, urmând unui anume Zelis, dovedit ulterior ca eretic⁷⁹. Credem că din timpul domniei ultimului împărat iconoclast, Teofil (+842), Fotie și-a putut începe viața la curtea imperială⁸⁰, împreună cu cei patru frați ai săi (dintre care Teodor și Tarasie ajung patrici, iar Serghei și Constantin, spătari⁸¹). În calitate sa de secretar imperial, în vara anului 838, a fost numit membru al unui corp diplomatic care s-a deplasat la califul al-Mu'taşin (833-842) pentru a obține o pace în condiții avantajoase (însă a obținut una umilitoare pentru bizantini⁸², după cum conchide și Ionuț Alexandru Tudorie).

Cardinalul J. Hergenrother, afirmă că diplomatul Fotie avea să ajungă, în cadrul unei delegații de pace⁸³, la curtea unuia din califii Al-Watiq (847), respectiv Mutawakkil, nepoți ai gloriosului calif Harun A-Rashid al cincilea Abbàsid Caliph (764-809)⁸⁴.

Când se referă la aceeași perioadă a vieții lui Fotie, Pelopidos Stephanou afirmă: „În 845, probabil, (a se vedea WT Treadgold, Natura Bibliotheca, p.16-35) a participat la o misiune diplomatică, pentru un schimb de prizonieri, cu califul Al-

⁷⁴ Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 18

⁷⁵ K. Κατσάνη, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαυματουργός...*, p. 30.

⁷⁶ F. Dvornik, *Photius Patriarch of Constantinople...*, p. 326.

⁷⁷ K. Κατσάνη, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαυματουργός...*, p. 30.

⁷⁸ Vezi: P. Stephanou, *Photius, patriarche de Constantinople...*, p. 1398, Iωάννου N. Βαλέττα, *Φωτίου τον Σοφωτάτου και Αγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινούπολεως ἐπιστολαί...*, p. 27., „Πρωτοασηκρήτης”. *Πρωτο=element de compunere ce desemnează întâietatea + ασηκρήτης=termen ce desemna o categorie de aristocrați care dețineau poziția înaltă de notari seniori, în administrația bizantină. Adică Marele Fotie avea postul de șef al notarilor seniori, funcție pe care a avut-o și Sfântul Maxim Mărturisitorul. Un πρωτοασηκρήτης avea ca subordonați atât pe notarii seniori *oi ἀσεκρῆται* (secretarii privați ai împăratului), pe cei ce îndeplineau funcția de judecători *oi πρωτονοτάριοι* cât și pe subofițerii curții bizantine cu cárja ca simbol al pozițiilor lor *oi δέκανοι*. Un πρωτοασηκρήτης fiind plasat pe locul săptă printre miniștrii statului. Cf. <https://en.wikipedia.org/wiki/Protosekretis> și <http://www.enacademic.com> accesat pe 12 mai 2016.*

⁷⁹ L. D. Calda, *Patriarhul Fotie cel Mare al Constantinopolului...*, p. 32.

⁸⁰ Ibidem, p. 39.

⁸¹ T. Bodogae, *O epistolă a patriarhului Fotie și semnificația ei...*, p. 617.

⁸² Fotie al Constantinopolului, *Mistagogia Duhului Sfânt...*, pp. 24-25.

⁸³ J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel*, Vol. 1..., p. 337.

⁸⁴ Cyril Glasse, *The Concise Encyclopedia of Islam*, de Editura Harper Row Publishers Inc, San Francisco, 1817, p. 149.

amper Wathiq din Samarra pe malul de Est al Tigrului. Înainte de a începe această călătorie periculoasă la cererea lui Tarasie, el a scris în grabă carteau cunoscută sub numele de „Biblioteca”⁸⁵. Iar F. Dvornik susține că „în 855, el a condus o ambasadă la Khalif Muttawakkil și a lipsit din Constantinopol, atunci când Bardas, fratele Theodorei, în complicitate cu Tânărul împărat Mihail al III-lea, a încheiat regența propriei surori, iar după uciderea primului-ministru, Theoctist se face regent”⁸⁶.

De la St. d'Aristarchi aflăm că „după întoarcerea lui Ioan Sinchelul din Babilon în anul 836, este numit, în anul 838, de Teofil, ambasador la asirieni, pe lângă Moutasim-billah-bini-Haroun-ir-Rasit, nu pe lângă El-Memoun, mort la 31 iulie 833, cum crede Puschmann, adăugând că Fotie a luat cu sine, ca dar, manuscrise grecești. În Babilon a rămas câțiva ani, pentru că acolo a realizat extraordinarul și minunatul său «Myriobiblon», o parte scrisă din amintire, parte din câteva însemnări de-ale sale”⁸⁷.

Konstantinos Katsani susține cu fermitate că „în 851 M. Fotios, împreună cu filosoful Constantin, au fost trimiși ca ambasadori la Bagdad, într-o misiune diplomatică la Califatul Arab (...). De asemenea, după 851, el a luat parte și la alte misiuni diplomatice”⁸⁸.

Din afirmațiile acestor cercetători observăm o discrepanță în datarea corectă a acestei călătorii, dar, în mod cert, ea a avut loc, iar destinația finală era la curtea unuia din califii Al-Watiq. Suntem de acord cu opinia Helenei Ahrweiler⁸⁹, care susține că anul călătoriei ca ambasador ar fi 838 (înainte de 1 august), iar editarea unei părți a *Bibliotecii* ar fi avut loc în timpul campaniei militare desfășurată împotriva arabilor, în 837/838. Ca protasecretis, Tânărul Fotie, din perioada anilor 835-840, a putut să-l însوțească pe împăratul Theophiles în campania împotriva arabilor din anul 837.

Fotie avea doar 25 ani când parcursese cel puțin 279 de cărți necesare alcăturirii *Bibliotecii*. Aflăm de la Nicolae Misticul (unul dintre studenții săi, viitor patriarh al Constantinopolului) că faima și sfera de influență a lui Fotie se întindeau până în lumea islamică. Într-o epistolă trimisă de Nicolae fiului și succesorului emirului din Creta, el descrie prietenia dintre Fotie și bătrânul emir spunând că Fotie știa bine că „deși religiile diferite constituie un obstacol, înțelepciunea, blândețea și celealte calități, ce împodobesc și înnobilează firea umană, atrag afecțiunea celor care iubesc lucrurile cinstite. Deci, în ciuda credințelor diferite, îl iubea ca pe tatăl său, care era înzestrat cu aceste calități”⁹⁰. Din păcate, în timp ce Fotie era plecat, la Curtea bizantină s-au adunat norii tulburi ai ambiției și ai dezbinării, cu un deznodământ sigur, prevăzut în Sf. Scriptură în astfel de situații: „Să dacă casa se va dezbină, nu poate să stea casa aceea (Marcu. 3,25)”.

⁸⁵ P. Stephanou, *Photius, patriarche de Constantinople...*, p. 1398.

⁸⁶ F. Dvornik, *Photius Patriarch of Constantinople...*, p. 326.

⁸⁷ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom. , I...*, p. 6.

⁸⁸ K. Katsánni, *Άγιος Φωτίος ο Μέγας και Θαυματουργός...*, p. 34.

⁸⁹ H. Ahrweiler, *Sur la carrière de Photius avant son patriarchat...*, p. 361.

⁹⁰ Asterios G., *Sfântul Fotie cel Mare...*, p. 25.

Administrarea fermă a Teodorei a II-a (842 - 855), ca împărăteasă regentă, nu a produs aceste situații rele; intrigile de la curte și ambiția fratelui ei Bardas, au depășit zelul și intuiția ei, astfel că nu a putut să opreasă cursul evenimentelor nefaste, care vor duce chiar la căderea acestei dinastii. De la Chrysostôme Faucher aflăm că Împăratul Teofil (813 - 842), înainte de a muri, a stabilit un consiliu de regență pentru a guverna Imperiul în timpul minoritatii fiului său, alcătuit din Împărăteasa Teodora a II-a, Teoctist și Bardas: „*Împărăteasa văduvă ar fi trebuit să dețină primul loc și să fie persoana de bază la conducere. Teoctist a fost desemnat Marele Cancelar, Manuel Comandant al Oștirii, iar patricianul Bardas ministru*”⁹¹.

Spre deosebire de Chrysostôme Faucher, St. d'Aristarchi afirmă că și Fotie a fost rânduit de Teofil ca membru în tutela fiului său, Mihail⁹². Cu siguranță știm că după moartea Împăratului Teofil, în 20 ianuarie 842, la vîrsta, probabil, de 29 de ani, văduva sa, Teodora a II-a, a preluat regență⁹³ împreună cu fiica ei, Tecla, pentru fiul ei minor, Mihail (842-867). La 11 Martie 843, la sinodul organizat de Theodora a II-a în palatul împărătesc, convocat spre a condamna încă o dată iconoclasmul, s-a împotrivat Patriarhul Ioan al VII-lea (836-842). Episcopii sinodali au întărit din nou hotărârile Sinodului de la Niceea, au osândit iconoclasmul. Împărăteasa regentă a cerut Sinodului să-l aleagă Patriarh pe călugărul Metodie, și astfel de atunci s-a așezat pacea în Biserică. După un an, a fost prăznuință pentru prima dată Duminica Ortodoxiei⁹⁴.

În această perioadă și Tânărul Fotie cu unchiul său, Serghie Niketides, au luptat pentru reimpunerea hotărârilor dogmatice promulgate la Sinodul VII Ecumenic (Niceea, 787). Acest fapt, pe care îl susținem, este adeverit de F. Dvornik, în articolul său „*The Patriarch Photius and Iconoclasm*”, în care

⁹¹ Chrysostôme Faucher, *Histoire de Photius*, A. Paris, Chez Edme Libraire, rue S. Jean-de-Beauvais, Noyers, 1923, p. 23.

⁹² St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., p. 6. „Întors din ambasadă în jurul anului 841 d.H., a fost dinainte rânduit de către Teofil, care a răspuns astfel zelului său pentru treburile publice, ca membru al tutelei pe timpul minoratului fiului său, Mihai”. „Întors din ambasadă în jurul anului 841 d.H., a fost dinainte rânduit de către Teofil, care a răspuns astfel zelului său pentru treburile publice, ca membru al tutelei pe timpul minoratului fiului său, Mihai. De aceea și murind Teofil, la 20 ianuarie 842, Fotie a continuat să fie, împreună cu logothetul Teoctist și patricianul Bardas, consilier al Teodorei, mama lui Mihail, conlucrând deschis la restaurarea icoanelor, pe 19 februarie 842, în Duminica Ortodoxiei, la restabilirea, în martie 842, a episcopilor exilați, la desființarea ereziei ziliștilor și la alte fapte lăudabile și plăcute lui Dumnezeu, pe perioada patriarhatului Sfântului Metodie (5 februarie 842 - 14 iunie 846), ale cărui virtuți lăudându-le în versuri, Fotie psalmodiază: „*Iată, marea podoabă (comoară) a arhierelor, slăvitul Metodie, și-a săvârșit călătoria spre cer*” (PG 102, col 576). În zilele acestui patriarh, fiind în strânsă unitate cu Înțeleptul și zelosul arhiepiscop Grigorie al Siracuselor, a condamnat, împreună cu alții, drept complet nepotrivit, atacul public consimțit uneltit împotriva aceluia la 4 iulie 846. Nu mai puțin, și în timpul Sfântului Ignatie (4 iulie 846 - 23 noiembrie 857), mișcat de o pioasă (sfântă) cutezană, a determinat-o pe Teodora, în anul 855 (din februarie până în iunie), să lupte împotriva pavlicienilor sau maniheilor, pe care, combătându-i atât de eroic cu armele credinței, i-a alungat definitiv”.

⁹³ Lynda Garland, *Byzantine Empresses, Women...*, p. 100.

⁹⁴ J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Konstantinopel*, Vol. 1..., p. 339, Vezi: nota. 5; și p. 102; St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom.* , I..., p. 6.

respinge afirmația lui H. Gregoire că Sergheie nu este altul decât fratele lui Fotie⁹⁵. Ne-au rămas câteva sentințe împotriva iconoclasmului, atribuite de cardinalul J. Hergenrather Sfântului Fotie și Sfântului Teodor Studitul⁹⁶.

Patriarhul Metodie a rechemat pe episcopii surghiuniți din pricina cinstirii icoanelor, iar față de iconoclaști a dus o politică de toleranță, stârnind nemulțumirea monahilor de la Mănăstirea Studion, care cereau ca iconoclaștii să fie, într-un final, aspru pedepsiți. Patriarhul Metodie a guvernat cu înțelepciune Biserica Constantinopolului, dar prigonirile aspre din timpul împăraților iconoclaști i-au scurtat viața, el murind la 14 iunie 846, după patru ani de episcopat⁹⁷.

Când s-a întors la Constantinopol, dornic să învețe și să comunice cunoștințele sale tinerilor, Fotie s-a înconjurat de un grup de intelectuali cu care a desfășurat numeroase activități culturale în cadrul Universității din Constantinopol. El s-a concentrat și asupra unei noi și extinse ediții a Bibliotecii, la care a adăugat și fragmentul salvat despre istoria bisericească a lui Filostorgiu⁹⁸.

⁹⁵ Fr. Dvornik, *The Patriarch Photius and Iconoclasm...*, pp. 67, 69-97; pp. 70-71 accesat pe data 21 iulie 2014 <https://www.jstor.org/stable/pdf/1291053.pdf>, «H. Gregoire este de părere că acest Sergheie nu este altul decât fratele lui Fotie». Totuși, există o altă obiecție în identificarea lui Sergheie ca frate a lui Fotie, în «Synaxary». Din scrisoarea lui Fotie către diaconul George, aflăm că el împreună cu tatăl și unchiul său au fost anatemizați de iconoclaști. În această împrejurare, Fotie nu-l menționează pe fratele său fiind un argument puternic împotriva presupunerii de mai sus. Mai mult decât atât, în cazul în care, dacă fratele lui Fotie ar fi jucat un rol important în restabilirea ortodoxiei, el ar fi fost mult mai în vîrstă decât Fotie. Acest lucru nu pare să fie posibil. Apoi, mai există altă dificultate. Synaxary dezvăluie că Magistrul Sergheie a fost ales de către împăratul Mihail să conducă o expediție împotriva Cretei, care era atunci în mâinile arabilor. Acolo a murit și a fost înmormântat într-o biserică de pe coastă. Trupul i-a fost transferat ulterior la mănăstirea pe care a fondat-o. Mihail al III-lea a făcut o expediție împotriva Cretei în anul 866. Nu știm dacă povestea dată de Synaxary poate fi corelată cu evenimentele care au avut loc în 866. H. Gregoire a fost conștient de această dificultate, încât a datat expediția împotriva Cretei înscrisă în Synaxary, cu altă ocazie, în anul 843. Teoctist a fost inițiatorul acestei expediții. Totuși, nu contrazice versiunea pe care am citit-o în Synaxary. Cu toate că era un băiat de șase sau șapte ani, Mihail a fost împărat de drept și Teoctist a fost desemnat să acționeze în locul lui. Această nouă datare pare să fie cea corectă. Dacă aceasta este reală atunci persoana menționată în biografia lui Fotie și în Synaxary nu poate fi fratele Sergius. Ar fi putut să fie „unchiul” lui Fotie, menționat de el în scrisoarea adresată călugărului George? O asemenea supozitie este plauzibilă, deși amândouă nu provin dintr-o dovdă certă. Dacă această ultimă interpretare este adevărată, înseamnă că familia lui Fotie a avut merite considerabile în restaurarea cultului icoanelor”. După Tarasie (784-806), ca patriarhi ai Constantinopolului au urmat Nicephorus (806-815), Theodotus Ikassiteras (815-821), Antony I (821-836) și Ioan al VII-lea Grammaticus (836-843).

⁹⁶ J. Hergenrather, *Monumenta Graeca ad Photium Ejusque historiam. pertinentia*, First published Regensburg, 1869. Republished in 1969 by Gregg International Publishers Limited, p. 53. „Arhetipul este principiul și modelul care există prin sine, cu o formă proprie, care este exprimată de el însuși, și cu derivări proprii, a căror cauză este asemănătă cu acesta. Icoana este asemănarea cu arhetipul, exprimând în sine, prin asemănare, la modul figurat, toată înfățișarea sau forma, deosebindu-se de acesta prin diversitatea substanței, numai potrivit cu materia; ori este o imitare a arhetipului și o asemănare, sau produsul unei tehnici, rezultat din imitarea originalului, care însă diferă prin substanță”.

⁹⁷ J.N. Jager, *Istoria lui Fotie...*, p. 2;

⁹⁸ St. d'Aristarchi, *Photii Orat et Hom. , I...*, pp.7-8: „Din momentul în care Mihail, fiind declarat la 12 martie 856 «major» - ,întreaga guvernare a treburilor publice a fost ‘aruncată’ în mâinile lui Bardas singur, care era și kouropalatos, acesta ‘a fost însărcinat cu înțelepciunea cea ‘din afară’ și din acel timp științele au început să înflorescă’. Ajutor în cele înfăptuite pentru renașterea literelor îi era Fotie. A